

Обґрунтування моделі професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла»

Духовна і матеріальна культура кожного народу є самобутньою і неповторною. У ній викарбовані особливі ідеї, моральні цінності, звичаї, обряди, способи сприйняття світу й творчої діяльності багатьох поколінь людей.

У формуванні культури українського народу важлива роль належить художньому ремеслу, результатом якого є шедеври народної творчості, що вражають і нині витонченістю форм, вишуканістю кольорів, фактури матеріалів, досконалістю технік виготовлення й оздоблення виробів, високим рівнем професійної майстерності народних майстрів художніх промислів і ремесел.

Зауважимо, що досягти високого професіоналізму в ремеслі можна було лише пройшовши тривалий і складний шлях навчання у майстра. Іноді термін навчання тривав майже шість або сім років. В окремих випадках потрібно було навчатися одному і тому ж виду художнього ремесла у кількох майстрів, які територіально проживали в різних регіонах країни.

Навчання художньому ремеслу завжди носило індивідуальний характер і поєднувалося з виготовленням виробів «шедеврів» на ринок або на замовлення. Поряд із цим у молоді виховувались такі моральні й професійно-важливі якості, як чесність, працелюбство, охайність, відповідальність, повага до старших, відданість традиціям, що існували і передавались із покоління в покоління серед майстрів художнього ремесла.

За сучасних умов підготовка фахівців з професій художніх промислів і ремесел здійснюється в інших формах і не завжди з урахуванням позитивних результатів історичного досвіду «учнівства в ремеслі».

Припинення розвитку народних художніх промислів у більшості регіонів України на початку XXI ст. негативно позначилося на якості опанування

учнівською молоддю технологіями народного декоративно-прикладного мистецтва. Зокрема, припинення діяльності відомих осередків народних художніх промислів, розташованих у Богуславі, Василькові, Глинянах, Дігтярах, Клембівці, Лубнах, Хотині, Решетилівці, Кролевці, Івано-Франківську, Коломиї, Переяславі-Хмельницькому призвело до зниження обсягів підготовки кваліфікованих робітників з професій художніх промислів і ремесел у професійних художніх навчальних закладах, а також припинення підготовки фахівців у 117 початкових спеціалізованих навчальних закладах і майже повного зникнення шкіл майстерності.

Якщо у 90-х роках ХХ ст. на підприємствах Укрхудожпрому працювало більш як 59 тис. майстрів, а обсяг виробництва становив понад 390 млн. карбованців, то на початку 2000 року у складі Укрхудожпрому нарахувалося лише 22 суб'єкта господарювання, на яких працювало 1790 чоловік, а обсяг виробництва становив тільки 7 млн. гривень [1].

Приватизація й репрофілювання більшості підприємств Укрхудожпрому посилили процеси руйнації їхньої матеріально-технічної й сировинної бази, що в свою чергу погіршило, а в окремих випадках унеможливило здійснення на їх базі виробничої практики для учнів професійних художніх навчальних закладів. Крім того, занепад художніх промислів і ремесел поставив під загрозу зникнення надзвичайно важливого елемента традиційної культури українського народу.

Важливим напрямом розв'язання даної проблеми, згідно з Концепцією Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006-2010 роки, визначено відновлення системи професійно-технічної освіти у галузі народних художніх промислів, а також створення необхідних умов для роботи майстрів народного мистецтва та художніх промислів [2, с. 2-3]. За цих умов виникла необхідність здійснення системних змістових і структурних змін у професійному навчанні майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел. Адже нині їхня підготовка в системі професійно-

технічної освіти ні чим не відрізняється від професійного навчання кваліфікованих робітників з масових професій, зокрема швейного чи машинобудівного профілю. Про це свідчить зміст Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах, згідно з яким виробниче навчання учнів проводиться у навчальних групах чисельністю 12-15 чоловік, а теоретичне – 24-30 чол. [3]. І хоч з вересня 2008 року була зменшена наповнюваність груп у ПТНЗ для теоретичного навчання до 24 чол., однак, це ніяким чином не вплинуло на зменшення чисельності груп для виробничого навчання.

Водночас недоліком сучасної підготовки фахівців з професій художніх промислів і ремесел є залучення до цього процесу великої кількості педагогів: майстрів виробничого навчання, викладачів загальнохудожніх і спеціальних дисциплін, які пропонують професійну термінологію, форми і методи навчання, способи і критерії оцінювання результатів професійно-художньої діяльності тощо.

Наявність різних систем педагогічних вимог до формування знань, умінь і навичок негативно впливає і на кінцевий результат навчання, зокрема якісний і творчий рівень виконання майбутніми фахівцями художніх промислів і ремесел тематичних, перевірочних і дипломних робіт. Крім того, дуже часто порушується важливий дидактичний принцип – послідовність навчання, згідно з яким спочатку учні мають оволодіти теоретичним матеріалом, а потім його закріпити в процесі навчально-виробничої діяльності під час виробничого навчання. Із-за великої наповнюваності навчальних груп для виробничого навчання унеможлиблюється й реалізація індивідуального підходу до навчання учнів секретам художнього ремесла.

З метою усунення викладених вище недоліків нами була розроблена й апробована у професійних художніх навчальних закладах модель професійного навчання фахівців художніх ремесел в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» (рис. 1).

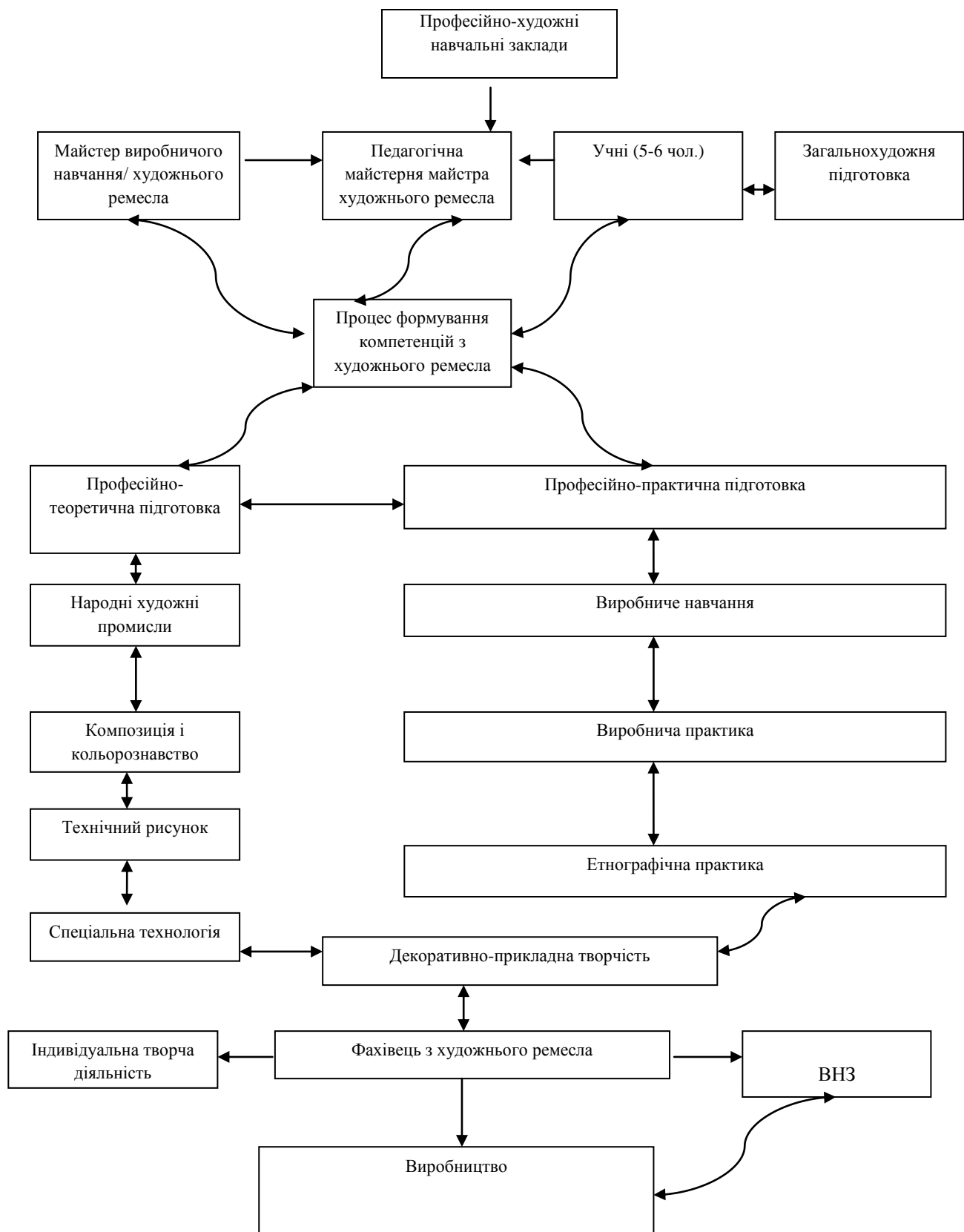

Рис.1. Модель професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла»

Відповідно до концептуальної моделі педагогічна майстерня майстра художнього ремесла утворюється у професійному художньому навчальному закладі з кожного виду художнього ремесла. Її очолюють, як правило, майстри виробничого навчання з досвідом педагогічної й художньої діяльності й мають звання «майстер вищої категорії», «майстер народного мистецтва» тощо. Переважно ці майстри відомі серед членів Спілки майстрів народного мистецтва, а також є активними учасниками фестивалів народної творчості, виставок декоративно-прикладного мистецтва. Тобто, це майстри, які сформували власний творчий стиль виготовлення та оздоблення виробів декоративно-прикладного характеру і мають бажання передати свій художньо-практичний досвід молодому поколінню.

Роль майстра виробничого навчання у такій системі професійної підготовки фахівців з професій художніх промислів і ремесел полягає у забезпеченні педагогічної взаємодії майстра з учнями, яких він добирає в групу на умовах співбесіди, а також за результатами самостійних робіт, контрольних завдань, тестів тощо в кількості не більше 5-6 чоловік. Запропонована чисельність учнів зумовлена специфікою професії, зокрема значним обсягом індивідуальних практичних робіт в процесі вивчення теоретичних дисциплін, а особливо під час виробничого навчання і практик.

Дана модель включає в себе структурну і змістову компоненту професійної підготовки майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел. Дидактичним підґрунтям запропонованої моделі слугує системний та індивідуальний підхід до організації процесу теоретичної й практичної підготовки учнів у професійному художньому навчальному закладі.

Системність професійного навчання учнів забезпечується цілеспрямованим педагогічним впливом майстра художнього ремесла на формування в учнів загальнохудожніх, загальнопрофесійних і технологічних компетенцій на основі використання сукупності взаємопов'язаних змісту,

засобів і методів навчання, а також вимог до оцінювання результатів навчально-виробничої й творчої декоративно-прикладної діяльності.

У проектуванні нової концептуальної системи професійного навчання фахівців з художніх промислів і ремесел ми врахували обґрунтовані З.О. Решетовою педагогічні умови формування системного мислення під час навчання учнів: зміна цілей, змісту, методів навчання; нові функції навчальних засобів; зміна оцінювальних параметрів якості навчання [5, с. 4-5].

Під час експериментальної перевірки ефективності моделі професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» ми дійшли висновку, що якісне оволодіння загальнохудожніми й технологічними знаннями, професійними вміннями не можливе без їхньої організації в єдину систему на засадах синтезу змісту професійно-художньої освіти, інтеграції теоретичної та практичної компоненти декоративно-прикладної діяльності.

Згідно з вченням З.О. Решетової, системний синтез знань забезпечується на основі проектування «аспектного знання» й синтезу «розширеного знання» [5]. Виходячи із цього до «аспектного знання» з професій художніх промислів і ремесел належать знання, що дозволяють розглядати вироби декоративно-прикладного мистецтва як продукт (об'єкт) процесу художньої діяльності. На відміну від цього системний синтез знань розширює уявлення про об'єкт, а тому виходить за межі одноаспектного бачення. Це дає можливість на основі інтеграції знань сформуванню нову концептуальну систему професійного навчання фахівців художніх промислів і ремесел з новими структурними і змістовими характеристиками. Такий підхід до відбору і структурування змісту професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел дозволяє забезпечити використання теоретичних знань як орієнтовної основи практичних умінь у проектуванні композицій, створенні технічних рисунків художніх виробів, розробленні технологій їх виготовлення й оздоблення.

За цих умов пізнавальна діяльність учнів спрямовується на формування у них художнього мислення, вироблення індивідуального стилю діяльності,

навичок здійснення досліджень в галузі етнографії, етнодизайну, теорії орнаментів, символів і кольорознавства, з метою використання отриманої інформації у подальшій творчій діяльності.

Індивідуальний підхід до формування особистості фахівця з професій художніх промислів і ремесел зреалізуються завдяки організації процесу навчання з одного боку - на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх творчих можливостей, а також попередньої загальнохудожньої підготовки, а з другого – за допомогою використання індивідуальних методів навчання прийомам виконання технік художнього оздоблення й виготовлення виробів, реалізації індивідуальних програм професійного вдосконалення учнів у декоративно-прикладній діяльності (конкурси, фестивалі, виставки тощо).

У формуванні професійних компетенцій з художніх ремесел в процесі виробничого й теоретичного навчання, зокрема з професійно-орієнтованих предметів провідна роль належить майстру художнього ремесла. Це дозволяє йому забезпечувати вивчення предметів теоретичного циклу напередодні проведення занять з виробничого навчання, на якому згідно з навчальною програмою, учні виконують спочатку прості, а згодом вищого рівня складності художні вироби, використовуючи композиції й технічні рисунки, розроблені під час занять з відповідних предметів. Завдяки загальній керівній діяльності майстра виробничого навчання – майстра художнього ремесла ефективніше зреалізуються ближні і дальні цілі формування особистості фахівця художнього ремесла з високим рівнем національної свідомості, громадянськості й відповідальності за збереження традицій народного мистецтва, їх подальший розвиток. Саме тому процес професійного навчання майбутніх виконавців виробів декоративно-прикладного мистецтва розпочинається із вивчення відомостей про народні художні промисли й конкретне художнє ремесло, якому будуть навчатися учні у професійному художньому навчальному закладі.

Цінність знань про народні художні промисли і ремесла полягає в тому, що вони є духовною і матеріальною основою становлення й розвитку сучасного декоративно-прикладного мистецтва.

До художніх промислів і ремесел належать майже всі основні види традиційної творчості й народного художнього виробництва, що здавна побутували в Україні – вишивка, ткацтво, килимарство, гончарство, художня обробка дерева й шкіри, декоративні розписи тощо.

Створені народними майстрами художньо-технічні прийоми виготовлення й оздоблення виробів ужиткового призначення вдосконалювалися і як традиції передавалися із покоління в покоління з метою їх збереження й творчої інтерпретації в сучасних художніх витворах. Саме тому вивчення відомостей про народні художні промисли і ремесла поєднується з ознайомленням учнів із кращими зразками витворів народних майстрів, а також виконанням практичних робіт, до яких належать замальовування видів орнаментів композицій, окремих фрагментів художніх виробів.

Наприклад, під час вивчення такого виду художнього ремесла, як «Ткацтво» необхідно планувати практичні роботи, спрямовані на замальовування окремих фрагментів тканин («королевецькі поперечно-смугасті», «богуславські», «плахтові» тощо). Під час виконання практичних робіт важливо розвивати в учнів здатності швидко і чітко сприймати форми виробів народних художніх промислів, їх кольорову гамму, а також уміння аналізувати й відтворювати стилізацію художніх образів. Водночас доцільно забезпечувати фольклорно-етнографічну основу вивчення даного предмета.

Професійно-практична підготовка майбутніх фахівців промислів і ремесел ґрунтується на знаннях і вміннях побудови орнаментів геометричних і рослинних форм, виконання рисунків виробів художніх промислів і ремесел різними художніми техніками, способами кольорового вирішення в різній кольоровій гамі, які майстер художнього ремесла формує під час викладання предмета «Композиція і кольорознавство». Наприклад, для підготовки

вишивальниць можуть слугувати практичні роботи, що передбачають побудову композиції узору для технік «Хрестик», «Мережки», «Гладь» тощо; стилізацію малюнка; створення орнаментальних смуг з рослинних елементів геометричних фігур тощо [4, с. 36-37].

Не менш важливу роль у змістовій системі підготовки фахівців художніх промислів і ремесел відіграють знання й уміння з предмета «Технічний рисунок». Зауважимо, що більшість навчального часу, відведеного для вивчення цього предмета, спрямовується на практичні роботи: складання орнаментальної смуги з розрахунком канвового паперу, виконання копій технічних рисунків виробів художніх народних промислів (тканих, вишитих, різьблених та ін.), виконання заливок кольором по контурам орнаментального рисунка тощо. Тому дуже важливо, щоб цей предмет викладав майстер виробничого навчання – майстер художнього ремесла, адже тільки йому під силу поєднати зміст діяльності учнів на уроках з технічного рисунка із змістом навчально-виробничих робіт, які учні виконують під час виробничого навчання, а також виробничої та дипломної практики.

Зумовленість викладання майстром художнього ремесла предмета «Спеціальна технологія» пояснюється необхідністю формування в учнів технологічної культури у поєднанні з високим рівнем професіоналізму. Організоване майстром художнього ремесла випереджувальне вивчення технологій і способів виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва спрямоване на їх творче використання під час практичного засвоєння робочих прийомів виконання технік конкретного художнього ремесла, їх удосконалення та закріплення в процесі виготовлення корисної продукції – художніх виробів. Наприклад, зміст теми спеціальної технології ручної вишивки «Технологія виконання поверхнево-нашивних рахункових технік» передбачає вивчення учнями технологій виконання й застосування їх на виробах відповідно до традицій, що побутували в етнографічних регіонах України. Водночас учні ознайомлюються з видами дефектів, що можуть

виникати під час виконання роботи, причини їх виникнення та способи усунення.

З метою закріплення теоретичних основ технології кожної поверхнево-нашивної техніки майстер художнього ремесла організовує практичні роботи: виконання технік ретязь, хрестик, подвійний хрестик, лиштва (пряма, коса, качалочкова), занизування, набирування, солов'їні вічка, зерновий вивід, вирізування, обманка, низь, поверхниця, кафасор, поверхневий верхоплут, товмацька зірка, курячий брід, кручений шов тощо. Рівень оволодіння технологіями виконання вищеназваних технік встановлюється під час оцінювання творчих тематичних робіт учнів, які майстер художнього ремесла проводить наприкінці вивчення кожної теми навчальної програми.

Паралельно заняттям із спеціальної технології майстер художнього ремесла проводить уроки виробничого навчання, під час якого учні оздоблюють поверхнево-нашивними техніками вироби столового асортименту: набір серветок, скатерки, а також сувенірні рушники, використовуючи тканини полотняного переплетення.

Завершується курс виробничого навчання виконанням учнями комплексних робіт для I курсу: наприклад, оздоблення виробів столового, носильного, постільного та різного асортиментів початковими швами, техніками прозоро-рахункової й поверхнево-нашивної рахункової груп, кольоровими нитками за рахунком та згідно з трафаретом. Після оцінювання комплексних робіт майстер художнього ремесла залучає учнів до виконання курсових робіт, в яких вони показують рівень оволодіння технологіями виготовлення та оздоблення виробів декоративно-прикладного характеру: оздоблення наборів серветок, сувенірних рушників, дитячих сорочок і блузок техніками поверхнево-нашивної та прозоро-рахункової груп.

Завдяки організації професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел на засадах наступності й взаємозв'язку теоретичних знань і практичних умінь учні швидко адаптуються до умов праці на виробництві,

засвідчують творчий підхід до раціональної організації праці й виконання виробничих завдань, беруть активну участь в житті колективу бригади, цеху, свідомо ставляться до вивчення виробничого досвіду, дослідження народних традицій оздоблення художніх виробів тощо.

Під час виробничої практики забезпечується вдосконалення професійної майстерності майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел, основи якої були сформовані майстром художнього ремесла під час занять з професійно-орієнтованих дисциплін і виробничого навчання. Такий підхід до організації професійного навчання учнів групи секретам художнього ремесла дозволяє майстру формувати свою «школу» з притаманними їй стилем художньої діяльності, почерком оздоблення виробів техніками художніх промислів і ремесел, специфікою кольорового вирішення, формоутворення, орнаментики тощо.

Випускники таких «шкіл» дуже швидко досягають успіхів у кар'єрному зростанні на виробництві, стають як і їхній наставник членами Спілки майстрів народного мистецтва. Крім того у них формується такий високий рівень національної свідомості й громадянськості, відповідальності за збереження духовної скарбниці українського народу, що вони вже ніколи не вийдуть із системи індивідуальної творчої декоративно-прикладної діяльності. А навпаки, будуть продовжувати навчатися у вищих навчальних закладах художнього профілю і в подальшому створювати свої «школи» професійного навчання й виховання підростаючого покоління. За таких умов зреалізуються дуже важливі принципи розвитку народного мистецтва – традиційності, наступності та наслідування в засвоєнні художнього досвіду, єдності колективної та індивідуальної творчості тощо.

Прикладом цього є участь майстрів художнього ремесла спільно із своїми учнями у виставках образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, фестивалях народної творчості, конкурсах професійної майстерності тощо.

Зауважимо, що поряд із професійним зростанням учнів в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» вдосконалюється і сам майстер, набуваючи нових педагогічних і професійно-художніх компетенцій.

Підсумовуючи викладене вище ми дійшли висновку, що професійне навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла», що ґрунтується на основі інтеграції і поєднання окремих змістових компонентів у цілісну систему фундаментального загальнохудожнього й технологічного знання, способів творчого проектування й виготовлення виробів народних художніх промислів – основи професійно-художньої компетентності у сфері декоративно-прикладного мистецтва є гуманістичним, системним, діяльнісно-розвивальним, індивідуальним і таким, що формує нове покоління творців декоративно-прикладного мистецтва на традиціях, заснованих у народних художніх промислах, відродженню яких нині надається велике значення на загальнодержавному рівні.

Безумовно, що здійснення професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» зумовлює необхідність внесення змін до нормативно-правових документів, що регламентують діяльність професійних художніх навчальних закладів з питань запровадження оновлених підходів до планування й організації навчально-виробничого процесу, зменшення обсягів педагогічного навантаження, кількості учнів в навчальних групах, забезпечення учнів необхідними матеріалами й інструментами для виконання практичних завдань тощо.

Література

1. Державна програма збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року/ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 768 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>.

2. Концепція Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006-2010 роки : / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року № 336-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.napravo.net/data/baseos/ukr08071.htm>.
3. Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах // Нормативне забезпечення професійно-технічної освіти України. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2006. – С. 24-47. – (ПТО: Професійно-технічна освіта).
4. Радкевич В.О. Програмно-методичні матеріали для рівневої підготовки вишивальниць: Навч. посібн./ В.О. Радкевич. – К. : Вища школа, 1995. – 128 с.
5. Формирование системного мышления в обучении: Учеб. Пособие для вузов/ Под. ред. проф. З.А. Решетовой. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002.- 344 с.

Радкевич В.А.

**Обоснование модели профессионального обучения в системе
«Педагогическая мастерская мастера художественного ремесла»**

В статье рассмотрены подходы к организации профессиональной подготовки квалифицированных рабочих по профессиям художественных промыслов и ремёсел с учётом исторического опыта «ученичества в ремесле».

Обоснованы условия и преимущества реализации профессионального обучения будущих мастеров декоративно-прикладного искусства в системе «Педагогическая мастерская мастера художественного ремесла», на базе профессиональных художественных учебных заведений.